

APIE SALASPILIO MŪŠĮ (1605)

Iš nežinomo autoriaus pasakojimo apie dešimtmetį Livonijos karą

Todėl kitą dieną, kuri buvo Šv. Stanislovo vigilija, mūsų etmonas, surikiavęs kovine tvarka eiles, patraukia anksčiau numatytos vietos link. Nors dėl miškų tankmės ir kelio siaurio surikiuotos gretos negalėjo žygiuoti, vis dėlto judėjo tokia tvarka, kokia buvo skirta kiekvienam daliniui, tad jei būtų tekę susikauti, kiekvienas dalinys būtų galėjęs lauke išlaikyti savo vietą. Priekyje jojo pats etmonas; nebuvo jokių žinių apie priešus; kai jau pasiekėme Salaspilį¹, mūsų lauke etmono žirgas sustojo ir nė pentinų kirčiais raginamas nepanoro žengtelėti iš vietos. Todėl slapčia įsidėjęs į širdį šį pranašingą ženklą, etmonas parenka kautynių vietą (ji buvo po kairei, Dauguvos upės pakrantėje, apsupta aukštų kalvų; čia, buvo matyti, kartais buvo statomos [kariuomenių] stovyklos) ir liepia žymėti vietą stovyklai. Ir nors etmonas ketino vesti kariuomenę į priekį numatytos vietovės link, tačiau kai kurių rotmistrų patiriamas ir raginamas, pakeitęs sumanymą, pasiliko ten pat. [...] Kitą dieną, kuri buvo pašvęsta Šv. Stanislovui², Lenkijos globėjui, per pačią aušrą, kol buvo laikomos Šv. Mišios, sargybiniai davė žinią, kad Sudermaniškis³, nutraukęs Rygos apsuptį ir palikęs visas prieš miestą sutelktas patrankas, su visa kariuomene veržiasi mūsų stovyklos link prieš mūsų pajėgas. Ir nors visa tai etmonas gerai žinojo ir jau rikiavo kariuomenę, tačiau sargybinių atvestas vienas perbėgėlis lenkas (priverstas prisiekti, jis buvo davęs priešams garbės žodį) smulkiau papasakojo apie jų kariuomenę, rikiuotę, pakankamai – apie kiekį; jis taip pat tvirtino, jog Karolio kariuomenė visą naktį klaidžiojo miškuose. Mat kai išvakarėse įkaušę atsitraukė nuo Rygos, vyno drąsinami, buvo nutarę nakčia, tinkamiausiu laiku, pulti mūsų stovyklą, bet, vos saulei pakilus, išvysta apsirikę ir dešimtą valandą dienos su savo vėliavomis pasklinda po Salaspilio laukus.

Kuršo kunigaikštis Frydrichas⁴, išvydęs, kad priešai jau pasirengę kautis, su 300 savo raitelių Dauguvos upės dar atskirtas nuo mūsų kariuomenės, užsiplieskęs nepaprasta narsa etmono ir kariuomenės akivaizdoje, [...] pamiršęs sau gresiantį pavojų, nusileidžia prie srauniosios upės ir, vienam atsitiktinai pasitaikiusiam sodiečiui parodžius brastą, kuri niekam anksčiau nebuvo žinoma, sėkmingai – priešai tuščiai laidė patrankų sviedinius – perplaukia⁵. Jo prisijungimas prie mūsų kariuomenės visiems buvo ir kuo mieliausias dėl pagausėjusių jėgų, ir padrąsino karių širdis [...], ir visiems įkvėpė kone neregėtą troškimą kautis, tad nebuvo nė vieno, kuris bijojo priešų daugio, kuris netikėjo, kad nugalės teisingumas. Taigi šio kunigaikščio raiteliai buvo įjungti į patį mūsų etmono dalinį. O tam, kad iš

¹ Salaspilis (Salaspils), kalbamu metu Respublikos Cėsių vaivadijos Salaspilio srities centras, dabar miestas Latvijos Rygos rajone.

² 1605 m. rugsėjo 27 d.

³ Karolis IX (1550–1611), Sudermanijos kunigaikštis (nuo 1560), Švedijos karalius (1604–1611).

⁴ Frydrichas Kettleris, Kuršo kunigaikštis (1587–1642).

⁵ Šis manevras buvo atliktas likus pusvalandžiui iki mūsų pradžios.

surikiuotų eilių tiek etmono stropumas, tiek karių žygdarbiai dar labiau išryškėtų, čia keliais žodžiais pateikiu kariuomenės išdėstymą. Trys paties etmono husarų vėliavos, vedamos Vincento Vainos⁶, užėmė pirmosios eilės vidurį; iš šonų stovėjo pėstininkų daliniai su patrankomis. Dešiniajame sparne buvo išrikiuoti 200 šviesiausiojo grafo Aleksandro Chodkevičiaus, Trakų vaivados, raitelių, vadovaujamų Andriaus Mlockio⁷, ir šimtas Felikso Nievjarovskio lengvųjų raitelių, o kairįjį sparną gynė Tomas Donbrova su 200 lengvųjų raitelių; iš šonų buvo pėstininkai. Pagalbinės vidurio pajėgos buvo 300 Kuršo kunigaikščio vokiečių raitelių, vadovaujamų Motiejaus Rekės [?]; pagalbiniai dešiniojo sparno daliniai – dalis paties etmono raitelių, Morkaus Vielamovskio, Piltenės⁸ bajorų vėliavos, šimtas Jono Sapiegos husarų, o kairiojo sparno – Gotardas Witingas, Valteris Platenbergas⁹, abu vokiečių raitelių rotmistrai, su savo vėliavomis ir Pranciškus Kosakovskis¹⁰, husarų rotmistras. Už pagalbinių pajėgų, dešiniajame sparne, stovėjo Marcijonas Giedraitis¹¹, Boruchovskis¹², kairiajame sparne – totoriai Machmetas¹³ ir Zakaras, husarų rotmistrai. Paskutinė stipri eilė buvo sudaryta iš 200 Teodoro Lackio raitelių. Užnugarį saugojo savanoriai. Prie stovyklos buvo palikta 400 gurguolininkų. Taigi kai abiejų pusių eilės jau buvo išrikiuotos, priešai, užėmę aukštesnes laukų kalvas, į mus, išsidėsčiusius žemumoje, ėmė šaudyti iš patrankų ir nedrįso leistis į lygumą; etmonas, išvydęs, kad ši vieta mūsiškiams kautis dėl kylančių į viršų kalvų yra nepatogi, o švedams slėptis – tinkama, panaudojo tokią gudrybę, pirmiau atskleidęs [ją] kareiviams. [Jis] apgaulingai pavaizduoja, kad surikiuotos gretos, tarsi ruošdamosios bėgti, traukiasi atgal ir kad jau palikdami visą tą plotą, kurį buvo užėmusi kariuomenė, mūsiškiai suka nugaras¹⁴. Priešai, pamane, kad mūsiškiai bėga, kuo jau buvo įsitikinę, [būdami] pernelyg patiklūs, palieka kalvas ir išveda kariuomenę į lygumą, tačiau ne kartu. Mat Lėneburgo kunigaikštis¹⁵ visu greičiu pirmas metė į priekį kairįjį sparną, norėdamas užkirsti bėgantiems, jo manymu, mūsiškiams kelią. Vidurio leidimuisi vadovavo Andrius Lenartsonas. Dešinįjį sparną Mansfeldas nukreipė mūsų stovyklos link, ir kai buvo nebetoli, 400 mūsų gurguolininkų, kurie stovėjo šalia jos, užkerta [jam] kelią. Mūsų etmonas, išvydęs, kad likę priešų daliniai jau nusileido, duoda savo kariams ženklą grįžti, nukreipia priešų link visą kariuomenę ir, kartu trisysk sušukęs šlovingąjį Jėzaus vardą, sparčiu žingsniu grįžta ten, kur buvo patrankos. Pritrenkti staigaus mūsiškių sugrįžimo, priešai sutrinka: etmonas bregint, sugriaudėjus patrankoms, su

⁶ Vincentas Vaina (Wincenty Wojna; mirė 1615 03 18–20), žinomas rotmistras, Inturkės seniūnas (1603–1615).

⁷ Andrius Mlockis (Andrzej Młocki; apie 1570–1636), žinomas rotmistras, Helmės seniūnas (1607–1636).

⁸ Piltenė (Piltene), dabar miestelis Latvijos Ventspilio rajone. Piltenės sritis arba pavietas nuo 1585 m. lėno teise priklausė Brandenburgo markgrafui Jurgiui Frydrichui Hohenzollernui.

⁹ Valteris Platenbergas (Wal(h)ter Plattenberg, Plattenberg, Plettemberg), žinomas rotmistras, Vastselinos seniūnas (1618–1632).

¹⁰ Pranciškus Kosakovskis (Franciszek Kossakowski), žinomas rotmistras, dalyvavęs Livonijos karo veiksmuose.

¹¹ Martynas Giedraitis (Marcin Giedroyc; mirė 1621 m.), Ukmergės seniūnas (nuo 1589 m.), Mstislavlio vaivada (1617–1621).

¹² Dmitrijus Boruchovskis (Dymitr Boruchowski; mirė 1606 m.), žinomas rotmistras, 1601 m. dalyvavęs Koknesės mūšyje, o 1604 m. turėjęs papildyti J. K. Chodkevičiaus pajėgas.

¹³ Machmetas, žinomas rotmistras, 1604 m. dalyvavęs Paidės mūšyje.

¹⁴ Manoma, kad šį manevrą J. K. Chodkevičius panaudojo atėjus vidurdieniui.

¹⁵ Frydrichas Liuneburgiškis (mirė 1605 m.), Karolio IX žentas.

smarkiausia jėga metasi į juos. Dėl greito leidimosi Sodermanlandiško kariuomenė pakriko, tad [jos] viduryje susidarė plati ertmė. Pirma etmono eilė smogia ietininkams: [viena] jos dalis smeigia ietis į pagalbines pajėgas, kurios dabar atsidūrė priekyje. Pėstininkai susikovė su pėstininkais. Kairįjį sparną užgriūna Donbrovos, dešinįjį – Trakų vaivados¹⁶ ir Nieviarovskio daliniai. O į tą ertmę įsiveržia Teodoras Lackis su kai kuriais paties etmono raiteliais ir Sakcius, Piltenės raitelių rotmistras. Likę daliniai puolė iš priekio žygiuojančius priešus. Kyla žiauriausios skerdynės, priešų daugis neatlaiko mūsiškių narsos, keldami dulkes, [jie] leidžiasi bėgti, mūsiškiai – įkandin. Pats Sudermanijos kunigaikštis, kuris kovėsi pirmojoje eilėje, vos laikydamasis ant trečio žirgo, išvengė pavojaus: mūsiškiai vijosi priešus maždaug vieną mylią. Po to vėrėsi šiurpus vaizdas, kai galėjai išvysti, kad persekiojama, bėgama, nukaunama, imama nelaisvėn, [kad] daugelis sužeisti kankinasi, [kad] kiti rėplioja ir kniumba į kruviną žemę, [kad] viskas nuklota ietimis, kardais, lavonais, [kad] laukai skendi kraujyje. Laidotojai suskaičiavo devynis tūkstančius nukautų priešų: tarp jų buvo rastas kunigaikštis Frydrichas Liuneburgiškis, narsus jaunuolis, kritęs šiurpia mirtimi, ten pat krito ir Andrius Lenartsonas, daugeliu karo žygių pagarsėjęs vyras, daug kitų žymių vadų. Buvo paimtos šešiasdešimt šešios vėliavos, vienuolika patrankų; visa Karolio manta, kuri buvo vežimuose, buvo išstvarstyta kareivių. [Pateko] tūkstantis penki šimtai belaisvių, [tarp jų] daug moterų, kurios vėliau be patyčių buvo nuvestos į Rygą ir paleistos į laisvę. O iš mūsų tokių mažų pajėgų, kurios siekė vos tris tūkstančius [karių], tik septyniasdešimt garbinga mirtimi krito už tėvynę, maždaug du šimtai buvo sužeista, tačiau prarasta labai daug arklių. Nusimetusi tokio didelio pavojaus našta, mūsų kariuomenė, džiaugdama pergale, suplaukė į Rygą į Jėzaus Draugijos bažnyčią¹⁷ pareikšti nugalėtojui Dievui ir šventajam globėjui, tėvynės išgelbėtojui, padėką¹⁸; iš ten po visus Karalystės kraštus pasklido didžiulis džiaugsmas.

Vertė Darius Antanavičius

Lietuvio bajoro „Dešimtmetis Livonijos karas“ (1610 m.) ir autorius, [parengė Darius Antanavičius], Vilnius: Žara, 2006, p. 185–197.

¹⁶ A. Chodkevičius.

¹⁷ Turima galvoje Rygos Šv. Jokūbo bažnyčia.

¹⁸ J. K. Chodkevičius įžengė į Rygą rugsėjo 28 d., iškilmingos šv. Mišios įvyko rugsėjo 29 d.